

במעגלי צדק

קפה הפורך:

סחר הוגן
ממבט יהודי ישראלי חברתי





שנה ומחצה חלפו מאז פשטו פקחי מחלקת ההגירה ורשויות המכס האמריקניות על מפעלי הבשר הכשר 'אגריפרוססורס' בעיירה פוסטוויל, איווה, במאי 2008. מנהלי המפעל, בני משפחה יהודית-אורתודוקסית ידועת-שם, עמדו בפני 9,311 סעיפי אישום בגין העסקת מהגרים בלתי חוקיים, העסקת קטינים, והלנת שכר. כתוצאה מכך, תעשיית הבשר של החברה שבעבר סיפקה כ-60% מן הבשר הכשר בארה"ב חדלה להתקיים. מסעדות וסופרמרקטים כשרים ברחבי האומה נאלצו להתמודד עם העלאה של 30% במחירי הבשר הכשר.

לבסוף, מעז יצא מתוק. הסקנדל באיווה עורר את הקהילה היהודית לעסוק בשאלות חשובות: מהי המשמעות של צרכנות אתית? מהי מחויבותנו כיהודים וכאזרחים בעיצוב פני החברה? האם זהותנו היהודית אמורה להשפיע על 'הבחירות הצרכניות' שלנו - האוכל, הבגדים, מוצרי פנאי, וכדומה? ובכלל, אילו היבטים מוסריים תורמת היהדות לשיקולים שלנו כצרכנים? האם לחותם 'כשר' יש משמעויות ערכיות נוספות שעלינו להקפיד עליהם?

שאלות דומות העסיקו את מייסדי עמותת במעגלי צדק לפני ארבע וחצי שנים כשיזמו את התו החברתי - תו איכות ערכי המבטיח כי בעסק המחזיק בו נשמרות זכויות העובדים וישנה גישה לאנשים עם מוגבלות. לכן, אין זה מפתיע שבמהלך השנה החולפת, הקהילה היהודית האמריקאית השיקה שלושה סוגים שונים של תווים ערכיים (אחד הניתן לבתי עסק בתחום המזון, תו שניתן לבתי עסק בתחומים אחרים, ותו הניתן למוצרי צריכה שונים) - כולם בהשראה ובליווי ישיר של במעגלי צדק.

במקביל, במהלך השנה החולפת נחשפנו לקמפיין גדול שיזמה הקהילה היהודית באנגליה המעודדת אנשים לצרוך את מוצרי 'סחר הוגן'. למרות שהקמפיין הבריטי לא היה קשור למאורעות בארה"ב, גם הוא קשר בין הרגלי צריכה לבין ערכים יהודיים.

ליווי היוזמות בחו"ל גרם לנו להבין שלמרות ההקשר הישראלי המובהק שלו, התו החברתי שייך בעצם לתנועה הולכת וגדלה של צרכנות ערכית בקהילה היהודית בפרט, ובעולם הגדול בכלל. החוס המקשר בין כל היוזמות הללו הינו האמונה כי על כולנו, כאנשים פרטיים וכחלק מציבור, מוטלת האחריות לוודא כי בכל מקום בו אנו מבליים או קונים יישמרו עקרונות הישר והצדק הבסיסיים.

בעוד שהתו החברתי עוסק בעיקר בהתמודדות עם נורמות פסולות בחברה הישראלית, הרי שבחוברת זו בחרנו להרחיב את השאלה: כיצד ניתן ליישם ערכים של צדק והוגנות בשוק הסחר הגלובלי?

בחוברת בחרנו להביא בפניכם מידע בסיסי על סחר הוגן - תו תקן שאינו מוכר די הצורך בישראל אך כבר קנה לו מוניטין ברחבי העולם. באמצעות החשיפה לתופעה זו אנו מבקשים לעורר את השאלה מהי אחריותנו כישראלים וכיהודים כלפי מה שמתרחש מחוץ לד' אמותינו, והאם בכוחנו לשנות?

דיינה גינזבורג

מנכ"לית עמותת במעגלי צדק



תוכן העניינים

- 2 פוקחים את העיניים
- 4 איך זה קשור אלינו?
- 6 מהו סחר הוגן?
- 7 למה דווקא קפה?
- 8 רשימת מקורות
- 10 סיכום
- 11 צידה לדרך
- 12 מוצרים ונקודות מכירה של מוצרי סחר הוגן
- 13 מכתב לבעל/ת עסק



פוקחים את העיניים

מדינות 'העולם הראשון' (מדינות אירופה, צפון אמריקה ואוסטרליה) מתאפיינות בשלטון דמוקרטי, כלכלה קפיטליסטית מפותחת, תוצר מקומי גולמי (תמ"ג) גבוה, תוחלת חיים גבוהה, שיעורים גבוהים של ידעי קרוא וכתוב ועוד. לעומתן, מדינות 'העולם השלישי' (בעיקר באסיה, מרכז אמריקה ואפריקה) מתאפיינות בתופעות כגון עוני, רעב, שיעורי תמותה גבוהים, סדנאות יזע, סחר בנשים ועוד רעות חולות רבות נוספות.

עוני מחפיר מכה בארצות העולם השלישי, בעוצמה שכמעט אינה נתפסת בעולם המושגים של תושבי מדינות 'העולם הראשון'. להלן, מספר נתונים שיסייעו להמחיש מציאות זו:

- יותר ממיליארד אנשים בעולם מתקיימים מדולר אחד ליום, ואף פחות מדולר אחד
- עבור 1.1 מיליארד מאזרחי כדור הארץ אין כלל גישה למים זורמים
- 43% מכלל האנושות (!) חיים ללא תנאי סניטציה בסיסיים

אלו הם נתונים 'יבשים' וקשים על המציאות הרווחת באזורים רבים בעולם, ארצות הרחוקות מאיתנו מבחינה גיאוגרפית וככל הנראה גם באורח חיים יום יומי. הצצה נוספת על צורות העבודה הנפוצות במדינות אלו עשויה לחדד פער זה אך גם להרחיב את עדשת המצלמה ולשאול מה בין מציאות זו לחיינו אנו.

עבודת סודרנית

"מה פתאום?!" היא התגובה השכיחה כאשר מזכירים את המונח עבודת מודרנית המתבטאת במילים, הרמת גבה או ביטול. מפתיע או לא, עבודת מודרנית נפוצה הרבה יותר מאשר אנו נוטים ומסוגלים לדמיין. על פי הערכות שונות מספר העבדים בשנת 2009 עמד על כ-30 מיליון בני אדם. שימו לב, מדובר על יותר עבדים בעולם מאשר כל תקופה אחרת בהיסטוריה העולמית.

עבודת אסורה על פי חוק ברוב המדינות בהן היא קיימת. היא נאסרה בהכרזה לכלל בני עולם בהצהרת זכויות האדם של האו"ם משנת 1948 ובהצהרה העוקבת לה משנת 1956, שקבעה זכויות והגבלות בדבר ביטול העבדות, סחר בבני אדם, וכיוצא באלו.

כאמור, למרות האיסור החוקי הנרחב, תופעת העבדות לא מוגרה לחלוטין (וככל הנראה גם התרחבה):

במקומות מסוימים ברחבי העולם, כדוגמת סודאן, נמשכת 'עבודת מסורתית' בדמות סחר בבני אדם (לצד הפרות חמורות נוספות בזכויות אדם בסיסיות המובאות לעיתים בתקשורת העולמית). תופעות שונות אחרות המוגדרות כ'עבודת מודרנית' כוללות ניצול ילדים וגיוסם בכפייה לצבאות לוחמים, או מכירת נשים וילדות לשמש בתעשיית הזנות. מאחר והזמנים והחוקים השתנו גם, אופני השעבוד השתכללו בהתאם. על כן את העבדות בת זמננו קשה יותר לזהות. חמור מכך, היא חבויה תחת כללי 'הכלכלה החופשית', ולכן גם קשה יותר להיאבק בה ולמגר אותה.

2

בתורה נוכל למצוא התייחסויות רבות לתקופת העבדות במצרים המבקשות להזכיר לנו את עברנו ועל כן להימנע מלשעבד אחרים. אזכור מעניין הנוגע ישירות להלכות עבדים מופיע בספר ויקרא, פרק כ"ה: "וכי ימאן אחיך עמך ונמכר לך, לא תעבד בו עבדת עבד... כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים, לא ימכרו ממכרת עבד. לא תרדה בו בפרך, ויראת מאלהיך." הרמב"ם בהלכות עבדים (א, ו) מבקש לעמוד על מהותה של עבודת פרך: "ואי זוהי עבודת פרך? זו עבודה שאין קצבה ועבודה שאינו צריך לה." הרמב"ם מציין שני יסודות אפשריים ההופכים עבודה ל'פרך': מה הם? כיצד נבחרו אתם להגדיר עבודת ופרך בימינו?

סדנאות יזע - Sweatshops

העבודות, כאמור, קיבלה פנים נוספים. צורה אחת שלה ניתן להכיר דרך סדנאות יזע. זהו כינוי למפעל שבו מועסקים עובדים שעות ארוכות מן המקובל, בשכר נמוך במיוחד ובתת תנאים. המונח 'סדנאות יזע' נטבע במאה ה-19, ומקורו בבתי חרושת לטקסטיל. המנהל האחראי ישירות על עובדים כונה "המזיע" (Sweater), ותפקידו היה לרכז את העובדות בקבוצות קטנות ומבודדות זו מזו, בכדי שלא יראו את תהליך הייצור כולו, ובכך גם למנוע מהם להתאגד, לעמוד על זכויותיהן ולדרושן.

"לפני הכול! יש לזכור שהעבודות היא פגימה. פגימה באנושיות האדם, פגימה במהות האדם. האדם הוא אדם שלם, בריא ונורמלי רק אם הוא גם עצמאי... עבודות היא הצרה הגדולה ביותר בעולם, עבודות היא מחלה." (שיחות הרב צבי יהודה, פרשת משפטים).

המושג הפך למקובל במחצית השנייה של המאה ה-20, כאשר במסגרת הכלכלה הגלובלית תאגידיים גדולים העבירו את מרבית הליכי הייצור למדינות מתפתחות. בכך הצליחו להפחית את עלות הייצור 'בזכות' שכר העבודה הנמוך בארצות אלו. חשוב לומר כי תקופה זו גם ידועה בזכות התעוררות והתאגדות של ארגוני עובדים רבים, אך אלו על פי רוב התרחשו בעיקר במדינות 'העולם הראשון' ולכן באופן כללי ניתן לקבוע כי בעולם חלה נסיגה חמורה בתנאי העבודה של הפועלים.

עבודות חוב Bonded Labour

עבודות חוב היא שיטת השעבוד הנפוצה ביותר בעולם וכמעט שאינה מוכרת לציבור הרחב. כשמה כן היא - עבודות הנוצרות בעקבות חוב. משפחות רבות נאלצות להיכנס למסגרת זו עקב נסיבות שונות, העיקריות שבהן הוא משבר פתאומי שתוקף את המשפחה (כגון מחלה, פגיעה או עוני מחריף) כמו גם אילוצים של טקסים מסורתיים (כגון חתונה ולהבדיל טקסי לווייה) אשר עולים כסף רב. אדם נהיה משועבד לחוב כאשר אינו מצליח להחזיר אותו, ועל כן עליו לשלם על כך בעבודה פיזית שלו ולפעמים גם של בני ביתו. בדרך כלל מדובר בעבודה ללא משכורת לצורך תשלום אותו חוב. בפועל, ערך העבודה של האדם וזמן השעבוד שלו הוא תמיד גדול מהסכום המקורי שלו, שכן הלווה דואג 'לתחזק' את החוב בדרכים רבות ומוכרות: תמיד מצטרפות אליו ריביות שונות ומשונות, בתוספת 'עלות האחזקה' של העבד, הכוללת מזון, שתיה ולינה.

לרוב, עובדים אלו אינם מורשים לעזוב את אדמתם או לעבוד בעבודות נוספות על מנת לפרוע את החוב, רבים מהם אף חשופים לאימים ותקיפות אלימות מצד הנושים. עובד הכבול בעבודות חוב מקבל אמנם מענה לצרכי יסוד מסוימים כדוגמת מעט מזון בסיסי, אך הוא אינו מקבל שכר ומוכן כי חירותו האישית נשללת. היבט חמור נוסף של תופעה זו היא ההמשכיות: פעמים רבות החוב מועבר מהורה לילד, והילד משועבד בכדי להחזיר את החוב המשפחתי. במקרים אלו, הריבית שנוצרת על החוב 'מוחזרת' על ידי שעבוד הילד, בעוד שאת החוב המקורי יש להחזיר אך ורק במזון.

חוקרים מעריכים כי לפחות 9.3 מיליון בני אדם משועבדים באמצעות חוב. התופעה נפוצה ברחבי הגלובוס: בהודו, בעיקר במדינות הדרום אשר חקלאיה סובלים מבצורת מתמשכת; בברזיל, עובדי מטעי הקפה כבולים לעבודתם; במזרח אירופה נשים נסחרות בתעשיית המין ומוחזקות תחת עילות חוב שונות.

אז מה באמת מסתתר מאחורי התווית התפורה בגב החולצה שקנינו? קופסת הקפה שבמטבח שלנו? או מוצרי הפלסטיק השמישים כל כך? אחרי קריאת התיאורים והעובדות אפשר לומר במלוא מובן המילים שקשה לתאר! כדי להיות צרכן נבון ומעורב אנחנו חייבים להיות מודעים לתהליכי הייצור: המוצר לא נולד על מדף החנות! מוצרים רבים המגיעים לביתנו הן התוצר הסופי לשעבודים מגוונים אלו. כעת, קשה יותר לטעון "לא ידענו!"

עד כאן על קצה המזלג חיי עבודה כמעט נורמטיביים עבור אזורים נרחבים בעולם. התרחבותן של נגעים חולים אלו אינה מנותקת מתרבות הצריכה המערבית, ויש אף שיחריפו לטעון כי הם מחוברים לה בעבותות. נחזור שוב לשאלות בהם פתחנו - מה לנו ולזה? אנו מזמינים אתכם להרהר ביחס לכל אלו; ובעיקר מה בכוחנו להשפיע?



איך זה קשור אלינו?



“... הרואה את האכלסין [המונים] אומר ברוך חכם הרזים. כשם שאין פרצופיהן דומים זה לזה כך אין דעתן דומה זה לזה. בן זומא כשהיה רואה אוכלוסין בירושלים אומר: ברוך שברא כל אילו לשמשי. כמה יגע אדם הראשון עד שלא אכל פרוסה; חרש זרע ניכש עידר קצר עימר דש זרה ובירר טחן הרקיד לש וקיסף ואפה ואחר כך אכל פרוסה - ואני עומד בשחרית ומוצא כל אילו לפני.”
(ירושלמי ברכות, פ”ט, ה”א)

כאשר בן זומא היה מתבונן בהמוני ישראל בירושלים, מיד היה נזכר בקשרים המתכרבים ביניהם. פרוסת הלחם שהוא אוכל מחבר אותו לעבודתם של בעלי אומניות שונות. אילו בן זומא היה חי בימינו אנו, וודאי היה נאלץ למנות בדרשתו עוד פעולות רבות ברשימת העבודות הנעשות עבור פרוסת לחם. הוא היה מרסס ומזבל, מוביל ומוכר, קונה ואורז, משווק ומתייג ועוד היד נטויה. יתרה מכך, סביב כל פעולה כזאת הוא היה צריך לכלול את אותם חומרים מלאכותיים שהופקו למענה; הכנת הכלים, חומרי ההדברה, המשאיות להובלה, המטוסים, המארזים, ועוד.

האם אנו בוחרים להצטרף לברכתו של בן זומא?
אפשר לומר - ברוך מי שברא אנשים רבים בעולם, המזכה אותנו בקיימות של יחסי גומלין, המקדמת אותנו לאיכות חיים מגוננת וקלה יותר. אך לאור האמור לעיל, העובדות השונות, האם אנו עדיין מרגישים בנוחות לברך במילים אלו ובהקשר זה על המפעל הענק ששמו צריכה?

מעניין לעמוד על המורכבות במילותיו של בן זומא : מחד, הוא מודע לתהליך הייצור המפרך, הוא אף מודע לשינויים הגדולים שחלו בעולמו מאז ימי אדם הראשון, והוא בוחר לברך ולהודות על כך. מאידך, האם בן זומא רואה את פרצופיהם השונים של בני האדם עליהם הוא מדבר? כיצד הוא בוחר להתייחס אליהם?

דרשתו של בן זומא היא רק כלי שיקופי עבורנו. מה איתנו? האם אנחנו רואים אותם היום? מחפשים לראותם אותם? המושג 'אנשים שקופים' טרם הוטבע בימיו של בן זומא, אך הוא בהחלט קיים בימינו. מי הם אותם אנשים שקופים, אשר טורחים ועומלים על מה שאנחנו מקבלים כמעט כמוכן מאליו?

האינטרנט שדרג את חיינו, בלחיצת כפתור אנו יכולים לדעת את מצב חשבונותינו, תחזית מזג האוויר ולהשוות מחירים של מוצרים שאנו חפצים לרכוש. האינטרנט יכול להיות הכלי שלנו לא רק לצריכה, כי אם לצריכה הוגנת. מאז מהפכת האינטרנט אסור לנו לשבת עוד בחיבוק ידיים ולהסתפק בברכה על כל שנעשה לשמשינו, לברך על התוצר וההנאה ממנו מבלי לדרוש אחר התהליך. היום יש לנו אפשרות לדעת, יותר מכך, חובה עלינו לדעת!

שיטוט מהיר ונגיש ברשת מאפשר לפגוש את הפנים של יצרני הקפה, אורגי השטיחים, יצרני השוקולד, סווי החוטים, ועוד, חלקם, נגלה שוב, בגילאי ילדות ובגרות. כעת, אין לנו את הלגיטימציה לטעון “לא ידענו” - האפשרויות כולן פרושות לפנינו (ומובאות בפירוט בסוף חוברת זו), להשגת מידע ולאחר מכן לשימוש נאות בו.

אנחנו על החפה (אבל חי רקם אותה?) ייבוא מסין כדוגמה

החל משנת 1992, שנת כינון היחסים הדיפלומטיים בין ישראל לסין, התפתח המסחר בין שתי המדינות בקצב מהיר של עשרות אחוזים מדי שנה. עיקר הסחר היה יבוא מסין (בעיקר מוצרי אלקטרוניקה ולבוש) אך עם השנים התפתח גם יצוא לסין.
בשנת 2008 ישראל ייבאה מסין מוצרים בשווי 4 מיליארד דולר, מתוכם 276 מיליון פריטי לבוש בשווי של \$513,000,000:

28,000,000	חליפות ומכנסיים
12,000,000	תחתונים
30,000,000	גרביים
14,000,000	פריטי לבוש לתינוקות
2,700,000	חולצות
215,000	מעילים

כולנו וודאי רכשנו ולו משהו אחד מאלה, לכן גם לנו יש את הכוח והחובה להשפיע! הגלובליזציה מעוררת מחשבות על מה שאנו מקבלים כמוכן מאלינו: עד כמה אנחנו מעורבים בתהליך הייצור, עד כמה אנו מטיילים ספק, שואלים שאלות ומעלים ביקורת על הסובב אותנו.



“נפאל? בטח שהייתי שם. אחלה נופים...”

ההיכרות של הישראלי הממוצע עם 'מדינות עולם שלישי' בדרך כלל מסתכם בטיול הגדול שאחרי הצבא' או במחשבה עליו. לעיתים קל לתפוס את מדינות המזרח, דרום אמריקה ואפריקה בתור "מרתקות, צבעוניות, רעשניות, אותנטיות, מגוונות"; ישראלים רבים לא מקשרים בין מה שהם חווים בטיול לבין הכתבות אודות 'העולם השלישי' שבעיתון: מצב של עוני מחריף, תנאי מחייה ורווחה ירודים - הן מבחינה פיסיית והן מבחינה נפשית. האם ניתן לחיות בשלום עם אותה כמיהה ואקזוטיות שאנו חשים כלפי נופים כפריים של שדות אורז ובתי מלאכה בעוד שלחינו הפרטיים אנו מבקשים איכות חיים אחרת? בעצם, מדובר בארצות אחרות, הרחוקות בהתפתחותן התעשייתית, שונות במבנה הממשל שלהן ומוכות מחלות ואף מפגעי טבע הרסניים. אז קראנו ואנחנו יודעים שהן מחזיקות בנטל לא פרופורציונאלי של הייצור עבור הצריכה הפרטית והציבורית שלנו... אז... !?

רגע של מחשבה: את הבגדים שקנינו ברשתות השונות - לא ייצרו בתל אביב, אלא בסין. את השטיח שבמרכז הסלון לא ארגו ברמת גן, אלא בהודו. את השוקולדים שאנו מתפתים אליהם -

לא אנחנו או מישהו ממכרינו הכין! תהליך הייצור אמנם החל ומתרחש הרחק מאיתנו, אבל יש לנו האפשרות להיות צרכנים מודעים ואתיים - לא רק לקנות או להודות אלא גם לשנות. בעידן האינפורמציה והעולם השטוח יש לנו את המשאבים והאפשרויות להגיע אל כל קצווי תבל.



מהו סחר הוגן?

6

סחר הוגן (Fair Trade) הוא תנועה חברתית ומודל מבוסס שוק של סחר בינלאומי המקדם תשלום הוגן כמו גם תקנים חברתיים וסביבתיים במגוון של מוצרי צריכה. התנועה מתמקדת בעיקר בייצוא של מוצרים ממדינות עניות למדינות עשירות, כגון מוצרי אמנות ומזון. זוהי שיטה חלופית לשיטת הסחר הרווחת היום בעולם המכונה 'סחר חופשי'. יש הטוענים כי שיטת הסחר החופשי מחזיקה ברעיון "כל האמצעים כשרים", אשר מתבטאת ביחס לא הוגן למגזר היצרני (האיכרים בשדות הקפה, פועלים בסדנאות היזע ועוד) - החל מתשלום שכר מתחת לשכר המינימום המקומי, איסור על התארגנות היצרנים באיגודי עובדים, שעות עבודה מרובות ואף לעיתים פגיעה פיזית.

אנשי מסחר ומשווקים רגילים מחפשים דרכים להגדיל את רווחיהם בטכניקות שונות. דרך מקובלת להשיג יעדים אלו היא לחזק את התמורה המתקבלת בעד מוצרים שונים (קרי - העלאת מחירים), כאשר בין במקביל בין בנפרד נעשה מאמץ להקטין את עלויות הייצור. מובן, כי בתוך עלויות הייצור מגולם גם שכר העבודה לצד הוצאות נוספות. הבנה זו הובילה את משווקי הסחר ההוגן להגדיר מטרות אחרות בפעולתם, שאינה בהכרח הגדלת רווחיהם. משווקי הסחר ההוגן פועלים לצמצום פערי התיווך שנוצרו בין היצרן לצרכן. על ידי הקטנת פערים אלו ניתן להחזיר ליצרן (קרי: חקלאים, פועלים וכיו"ב) כ-40% מהמחיר הקמעונאי למוצר.

צמצום הפערים שנוצרים, בין השאר בגין תחנות ביניים מרובות ומעורבותם של ספקים רבים הפועלים להגדלת רווחיהם, הינו רק צעד אחד ברצף הפעולות של תנועת סחר הוגן. תנועה זו מבקשת לקדם את מעמדם של היצרנים ועושה זאת על ידי עידוד הליכי ייצור משותפים, הקפדה על תנאי עבודה הוגנים (רגישות לילדים, שעות עבודה, בטיחות בעבודה ועוד). בנוסף מעודדים ארגוני ההפצה והתקנים של הסחר ההוגן את הקואופרטיבים (של היצרנים) לספק לכל חבריהם הטבות בריאות, טיפול בילדים ואפשרות להלוואות.

עקרונות חפתח:

● יצירת הזדמנויות ליצרנים מעוטי יכולת כלכלית

● העצמה של היצרנים

● תשלום שכר הוגן

● תנאי עבודה הולמים

● שוויון מגדרי

● שמירה על הסביבה



שיטת הסחר ההוגן עדיין אינה נפוצה בישראל. נכון להיום, מוצרי סחר הוגן ניתנים להשגה בחנויות טבע וחנויות נבחרות אחרות (רשימה מפורטת בסוף החוברת).

הקפה הוא המוצר הראשון שנסחר בצורת הסחר ההוגן- מניקרגואה להולנד ולכן הפך לסמל לסחר הוגן.



למה דווקא קפה?

מפת העולם של הקפה חוצה את כדור הארץ לשני חלקים: בדרום מגדלים את הקפה, ובצפון שותים אותו.

צמח הקפה גדל באקלים הטרופי של מדינות רבות בדרום אמריקה, באפריקה ובאסיה. מטעים תעשייתיים גדולים ומשקים משפחתיים קטנים כאחד, מגדלים ומפרידים את פולי הקפה מהפרי הלח העוטף אותם. פולים אלה נמכרים ומיובאים לערי מסחר מרכזיות כגון אמסטרדם וניו יורק, בהן מערבבים סוגים שונים ואיכויות שונות של קפה כדי להגיע לטעמים ולריחות מיוחדים של כל מותג ומותג. הפולים עוברים תהליך של קלייה, טחינה ואריזה, ונמכרים בכל העולם במכונות, בבתי קפה, ובאריזות להכנה ביתית.

בעשור האחרון גדלה אוכלוסיית המבקרים בבתי הקפה בישראל בכ-70% משק בית ממוצע בישראל מוציא כ-200 ש"ח בחודש על קפה הצריכה הממוצעת לנפש בשנה 3.8 עד 4 ק"ג

פרט לנפט, קפה הוא המוצר הנסחר ביותר בין מדינות מתפתחות למפותחות. המרוויחים העיקריים הם החברות האחראיות לערבוב ולקליית פולי הקפה ובעלי לרשתות בתי הקפה המתרבים בערים. בעוד התאגידים הבינלאומיים השולטים בסחר הקפה מציגים עלייה מתמדת ברווחיהם, מגדלי הקפה במדינות הדרום ממשיכים לעמול תמורת מחירים זעומים, כמעט זניחים ביחס למחיר של כוס קפה. **מחיר קילו פולי קפה מהחקלאי היא כ 14 סנט, אך מחירו על המדף כבר שווה - 27\$.** הקפה מחליף ידיים רבות בדרך מן החקלאי אל הצרכן, חלק מהידיים הללו הן נצלניות וגזלניות. גידול קפה הוא דוגמה לעבדות מודרנית מהסוג הקשה ביותר לזיהוי, כפי שנזכר לעיל: עבדות חוב.

המחיר בו מוכרים מגדלי הקפה את התוצרת שלהם הולך ויורד, עד כדי כך שלרוב אין הוא מכסה את עלויות הייצור. כתוצאה מכך הם נאלצים למכור את הקפה מתחת למחיר העלות; נכנסים לחובות ומבטיחים את התוצרת הבאה שלהם לאותו היצרן.

מעגל הקסמים של העוני נמשך והפערים הולכים וגדלים, וזאת בניגוד לדעה המקובלת כי בשווקי הייצוא ימצא הפתרון האולטימטיבי לקשיי 'פיתוח' העולם השלישי. למסחר זה ישנן השלכות אנושיות משמעותיות; מדינות רבות נשענות מבחינה כלכלית על יצוא הקפה- בתעשייה זו מועסקים כ- 25 מיליון איש המפרנסים למעלה מ-100 מיליון בני אדם. רבים מן החקלאים הללו מתמודדים עם דוחק כלכלי חמור, ואינם זוכים להיות מפרי עמלם. תנועת סחר הוגן מבקשת לתקן, במידה מסוימת, חוסר איזון זה.

אמור לי איזה קפה אתה שותה ואומר לך מי אתה...

ביהדות ישנו מקום מכובד למזון, ותזונה נכונה בהקשריה השונים. הרמב"ם חיבר בין הגוף לנפש, הקבלה חיברה בין מזון לניצוצות של קדושה, הכשרות מבחינה בין מותר ואסור, את ברכת המזון מברכים אחרי כל ארוחה. גם בהקשר של סחר הוגן והתו החברתי אנו רואים את המזון יותר מסך מרכיביו התזונתיים - אמנם הוא חומר, אך עשוי להיות גם ערך ורוח.



סחר הוגן הינו מושג מודרני, אולם הערכים העומדים בבסיסו הם קדומים. הרעיונות החברתיים אשר מבוססים במקורות היהודיים נוגעים במספר נושאים משותפים: עוני, יחסי עובד מעביד, צדק בשוק העבודה, צריכה, קיום ככבוד, ועוד.

כללי השוק מנקודת מבט תורנית נועדו לשמור על זכויות הלקוח והמוכר בעולם בו 'השוק' היה כיינו לכיכר הציבורית בלב העיר - לרשות הרבים בה כל אחד רואה ונראה. העולם השתנה מאז, ובשיח של היום 'השוק' הפך למושג מופשט, לישות בלתי נראית. בניגוד לכיכר השוק בה לקוח ומוכר נפגשים פנים מול פנים, בשוק הגלובלי הקשר בין הקונה והמוכר מעורפל בשל המרחק הגיאוגרפי, המתווכים הרבים הפרושים ברשת עולמית. הקשר העקיף הנ"ל אינו פותר אותנו מאחריות, אלא דווקא מחייב אותנו לנהוג ברגישות ובזהירות יתר.

כיצד ניתן ליישם אידיאלים יהודיים של הוגנות השוק על הסחר הגלובלי? האידיאולוגיה הרווחת בימינו רואה בשוק החופשי מרחב ניטרלי מבחינה מוסרית, עם הפוטנציאל דווקא בזכות זאת להיטיב עם הכלל כולו. האם לימודנו היהודי יכול להעניק לנו מסגרת לבחון תפיסה זו, ולהרחיב את עקרונות המסחר והמוסר אל ההתנהגות בשוק הגלובלי? האם נוכל לזקק את הערכים שהורישו לנו המסורת והחכמים שהתייחסו לשווקים המוכרים של ערינו, ולשעתקם אל חיינו המודרניים בזכות מודעות ואחריות?

המקורות המוצעים להלן מסודרים בסדר כרונולוגי; האם לדעתכם הם מציגים שיפור חברתי או דרדור מוסרי שדרש את חכמי הקהילה להגות חוקים אלו?

• משלי כ"ט, כ"ד

"חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד."

• ירושלמי סוכה פ"ג ה"א.

"תני רבי חייה: 'ולקחתם לכם [ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים] [ויקרא כג:מ) - משלכם ולא מן הגזול. אמר רבי לוי, זה שהוא נוטל לולב מן הגזול למה הוא דומה? לאחד שכיבד את השלטון תמחוי אחד ונמצא משלו. אמרו, 'אי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו."

• בבלי סוכה כ"ט ע"ב.

"אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בר יוחאי, מאי דכתיב 'כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה? (ישעיה ס"א) משל למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס. אמר לעבדיו, 'תנו מכס למוכסים'. אמרו לו, 'והלא כל המכס כולו שלך?!' הוא אמר להם, 'ממני ילמדו כל עוברי דרכים, ולא יבריחו עצמן מן המכס.' אף הקב"ה אמר 'אני ה' שונא גזל בעולה': ממני ילמדו בני יבריחו עצמן מן הגזל."

- מדוע ראו חכמים צורך להזהיר על קיום מצוות לולב בגניבה?
- לולב הגדול מכן אדם מקביל, לפי משל זה, לדבר הנגזל מאת ה'. כיצד אתם מבינים הקבלה זו?
- "שנעשה סניגורו קטיגורו". חשבו על הטענה כי הצריכה שלנו מעצבת, במידה רבה, את הזהות שלנו ואת מקומנו בתוך החברה. מה מסנגר עלינו ומה מקטרג עלינו?
- השוו בין שני המשלים המקבילים, אחד מהתלמוד הירושלמי והשני מן התלמוד הבבלי. מה מקום הצרכנות באורח החיים הדתי? וכיצד אופן הצריכה שלנו קשור בעבודת ה'?

• **רמב"ם, משנה תורה, הלכות גניבה ה', א'**¹

"אסור לקנות מן הגנב החפץ שגנב. ועוון גדול הוא שהרי מחזיק ידי עוברי עבירה וגורם לו לגנוב גניבות אחרות שאם לא ימצא לוקח אינו גונב. ועל זה נאמר 'חולק עם גנב, שונא נפשו'."

• **רמב"ם, משנה תורה, הלכות מכירה י"ח, א'**

"אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או לגנוב את דעתם ואחד עובד כוכבים ואחד ישראל שווים בדבר זה."²

• **שולחן ערוך, חושן משפט, הלכות גניבה, סימן שנו.**

"אסור לקנות מן הגנב החפץ שגנב. ועוון גדול הוא שהרי מחזיק ידי עוברי עבירה וגורם לו לגנוב גניבות אחרות שאם לא ימצא לוקח אינו גונב. **וכן אסור לסייע לגנב בשום דבר כדי שיגנוב.**"

• **ערוך השולחן, חושן משפט, הלכות גניבה, סימן שנוא.**

"אסור לקנות מן הגנב החפץ שגנב. ועוון גדול הוא שהרי מחזיק ידי עוברי עבירה ... **וכן איסור חמור הוא לסייע לגנב בשום דבר כדי שיגנוב ולכן אומן שמבקשים ממנו לעשות דבר והוא מבין שהדבר הזה הוא לעסק גנבה אסור לו לעשותם ואם עשה ענשו חמור מאוד ואפילו אם הדבר ספק אצלו אם זהו גנבה אסור לסייע.**"

בימינו מה נחשב "לסייע" לגנבה? מה נחשב "ספק גניבה"? אילו היבטים מוסריים תורמת היהדות לשיקולים שלכם כצרכנים? הפסיקה ההלכתית לא הסתפקה באמירה הממוקדת "לא תגנוב" המופיעה בעשרת הדברות. מהי רוח ההלכה המתבטאת מן המקורות דלעיל?



¹ המאה ה-י"ב.

² נכתב ע"י ר' יוסף קארו בצפת ונדפס לראשונה בוונציה בשנת 1565

³ נכתב ע"י הרב יחיאל הלוי אפשטיין ויצא לאור בוורשה/פיטערקוב בין השנים 1884 - 1908

עניי עירך קודמים?

מימרא ידועה מציינת כי "עניי עירך קודמין". מחלוקות רבות ופירושים שונים הוצעו לרעיון. גם בעניין סחר הוגן עולה השאלה: מדוע עלינו להשקיע ממצנו, ממזמנו ומכספנו ברעיון זה? האין בעיות דחופות יותר, כאן ועכשיו, בסביבה הקרובה? ובכלל, מהי הגדרת הגבולות של "עירך" בעידן הגלובאלי? מתי עשויה להיות התנגשות בין "עירך" לבין עיר אחרת? איך פותרים התנגשות שכזו?

• שמות כב, כד

"אם כֶּסֶף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי אֶת הָעָנִי עִמָּךְ - לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנִשָּׁה, לֹא תִשְׁמֹן עָלָיו גֶּשֶׁךְ."

• מכילתא, מסכת נזיקין, פרשה יט

"ישראל וגוי עומדים לפניך ללוות - "עמי" קודם.

עני ועשיר - "עני" קודם.

ענייך ועניי עירך - ענייך קודמין לעניי עירך.

עניי עירך ועניי עיר אחרת - עניי עירך קודמין, שנאמר 'את העני עמך'."

• דברים טז:

"כִּי יִהְיֶה בְּךָ אֶבְיֹן מֵאֶחָד אֲחֵיךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לֹא תֹאמַץ אֶת לִבְּךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאֲחֵיךָ הָאֶבְיֹן."

• רש"י דברים טז:

"שערין - עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת"

• רמב"ם, משנה תורה, הלכות מתנות עניים ז', י"ג

"עני שהוא קרובו, קודם לכל אדם. עניי ביתו, קודמין לעניי עירו. עניי עירו, קודמין לעניי עיר אחרת ..."

בעולם הנוהג כ'כפר גלובלי' - כיצד נשמר את הגדרות הקרבה? אלו שיקולים ינחו אותנו לפני 'נתינה': הצורך של האחר? הקרבה שלו? המודעות אליו? האם ניתן להחיל שיקולים אלו גם על אותם אזהרות שהובאו במקורות הקודמים, לעניין גניבה וסיוע לה?

סיכום

עולם המסחר מעלה סוגיות אתיות קשות ומגוונות, אך ניתן להצטייד במידע הזמין, בעזרת האינטרנט ובעזרת עמותות העוסקות בנושאים אלו.

בתור צרכנים יש לנו כוח השפעה רב. בסופו של דבר, כל אחד שותה כוס קפה מתישהו. נכון להיום, לא מדובר במהפכה רבתי, אלא בניסיון להכניס רוח לחומר, לבטא את ההבנה שאם כל אחד יעשה משהו קטן, אפילו קטן מאוד, יחד נוכל להשיג שיפור משמעותי בתנאים החברתיים הסובבים אותנו. כאשר אנו בוחרים לבלות בבית קפה מסוים, אנו מצהירים הצהרה וחשוב להיות מודעים אליה.

ישראלי ששותה כוס קפה בבית קפה מסוים משפיע דרך התו החברתי על מעגל ראשון - עובדי בית הקפה, ועל מעגל שני - דיירי השכונה בעלי צרכים מיוחדים. מעגל שלישי בו אותו לקוח ישראלי עשוי להשפיע הוא על אנשים מחוץ לגבולות ישראל, באמצעות סחר הוגן. הוא מקשר בין המרחב הפרטי והשכונתי למרחב העולמי - פער שפעם היה קשה לגשר עליו. סחר הוגן, אם כך, הוא חיבור ישיר לקהילה, למקומות בהם אנחנו יכולים לנסות לדאוג גם לרחוק, או לפחות למה שעד עכשיו נתפס כרחוק מאיתנו.

"אֶקוּמָה נָא וְאִסְוֹבְכָה בְּעִיר, בְּשֻׁקִים וּבְרַחֲבוֹת--אֶבְכְּשָׁה, אֶת שְׂאֵהָהּ וְנִפְשִׁי" (שיר השירים, ג', ב')

ספרים:

1. 50 Reasons to Buy Fair Trade by Miles Litvinoff and John Madeley.
2. Brewing Justice: Fair Trade Coffee, Sustainability, and Survival by Daniel Jaffee.
3. Fair Trade: Market-Driven Ethical Consumption by Alex Nicholls and Charlotte Opal.
4. Fighting the Banana Wars and Other Fairtrade Battles by Harriet Lamb.
5. The No-Nonsense Guide to Fairtrade by David Ransom.
6. A Jewish Guide to Fairtrade.

www.fairtrade.org.uk/includes/documents/cm_docs/2009/j/jewish_community_resource.pdf

7. אדום-ירוק: דמוקרטיה, צדק ואיכות הסביבה מאת אבנר דה-שליט, הוצאת בכל.

8. אנטי-גלובליזציה - ביקורת הקפיטליזם העכשווי מאת אפרים דווידי, הוצאת רסלינג.

9. בלי לוגו מאת נעמי קליין, הוצאת בכל.

את הספרים באנגלית ניתן לחפש בספריות העירוניות או להזמין ספר משומש/חדש באמצעות האינטרנט (אנו ממליצים על www.betterworldbooks.com מאחר והוא מודע חברתית וסביבתית).

סרטים:

1. 2007 Black Gold [DVD]. בימוי: ניק ומרק פרנסיס. ניתן לשכור בחנות האוזן השלישית.

2. מגוון סרטים קצרים לצפייה אודות סחר הוגן: www.fairtrade.org.uk/films

3. The Story of Stuff: www.storyofstuff.com/international (הסרט מופיע עם כתוביות בעברית)

קישורים שימושיים:

1. www.fairtrade.net ארגון משותף ל-24 עמותות אשר יחד מנהיגות סטנדרטים לסחר הוגן ודואגות

לרווחת היצרנים

2. www.flo-cert.net גוף תקינה בינלאומי המנהל את מאגר הנתונים הכולל של הסחר ההוגן הבינלאומי

3. www.greenaction.org.il/fair.php עמוד סחר הוגן בעמותת פעולה ירוקה

4. www.mtzedek.org.il עמותת "במעגלי צדק"

5. www.wfto.com ארגון הסחר ההוגן העולמי

6. www.gooshing.co.uk משווה בין מוצרים שונים לפי קריטריונים אתיים שונים





מוצרים ונקודות מכירה של מוצרי סחר הוגן

12

בתי העסק הבאים מחזיקים מוצרים של סח"ה - תו סחר הוגן מבית פעולה ירוקה

גוש דן

ביאלה [מסעדה] הארבעה 14, ת"א. טל' 03.6240996 שעות פתיחה: 8:00-23:00

טבע ספורט קסטל [רשת חנויות בריאות] ת"א: ארלזורוב 62, אבן גבירול 71, דיזינגוף 101, דיזינגוף 215. הרצליה פיתוח: המנופים 5. טל' 1700-700-532 (ניתן להזמין טלפוני).

נרולי [חנוות טבע] שבזי 23 נווה צדק, ת"א. טל' 03.5107869 שעות פתיחה: 8:30-20:00

שורשים [בית טבע] בן יהודה 35, ת"א. טל' 03.5161517 שעות פתיחה: 8:30-20:30

ירושלים

תחנת הקפה עמק רפאים, ירושלים 23. טל' 02.5661665 שעות פתיחה: א'-ה': 7:30-23:00, ו': 11:00-7:30, מוצ"ש: שעה אחרי שבת-23:00 (בית הקפה כשר, נושא את התו החברתי ומחזיק בקפה של סחר הוגן)

זנגביל, המרכז לתרבות צמחונית [מטבח טבעוני] בלפור 8, ירושלים. פתוח ביום ה': 16:00-11:00

קולקטיב בקרית מנחם - דרך נורית זיק - טל' 02.6426479

באר שבע

אצל עמית דויטשר - 052.5986835

פרדס תנה

קואופ גבעת עדה - אצל אביים טל' 04.6288288

כל סניפי רשת אילנס מוכרים קפה מסחר
www.ilans.co.il

כל סניפי הרשת כשרים

הסניפים הבאים נושאים את התו החברתי ומחזיקים בקפה של סחר הוגן:

אבן גבירול 90, ת"א
054.6628041 / 03.5235334
פתוחים א'-ה': 7:00-23:00, ו' 7:00-17:00, ש' 10:30-24:00

אחד העם 14, מגדל אפריקה, ת"א
054.6628049 / 03.5108844
פתוח א'-ה': 7:00-20:00, ו': 7:00-15:00

בצלאל 28, בית גיבור ספורט, מתחם הבורסה, רמת גן
0546628047 / 035752121
פתוח א'-ה': 7:00-22:00, ו': 7:00-14:00

קניון רמת אביב, קומה 2 [סניף ודוכן]
054.6628043 / 03.6410068
פתוחים א'-ה': 8:00-22:00, ו': 8:00-15:30, מוצ"ש - 23:00

קרית עתידים, לובי הכניסה לבנין 6
054.6628044 / 03.6490004
פתוחים א'-ה': 7:00-22:00, ו': 7:00-14:00

קרליבן 20, ת"א
054.6628042 / 03.6956986
פתוחים א'-ה': 7:00-22:00, ו': 7:00-15:30, ש': 18:00-24:00

אחותי - חנות סחר הוגן

מזים כלכלי חברתי ראשון מסוגו בישראל ובמזרח התיכון. החנות, המוכרת מוצרים שנסחרים בשיטת סחר הוגן, נועדה לקדם שיווק ומכירת אמנות, אופנה ומזון, פרי עבודתם של מיטב היוצרים/יוצרות מכל רחבי הארץ.

שלמה המלך 4 ת"א
טל' 077.4011271

*לברור אודות נקודות מכירה נוספות של סח"ה כדאי לבדוק את הרשימות המתעדכנות
תדיר ברשת: <http://www.fairtrade.org.il/content/salespoints>

מכתב לבעל/ת עסק

א.ג.ב.,

ביקרתי בבית העסק שלך היום ב- _____.

אשמח מאוד להשיג כאן מוצרים בעלי תו **סחר הוגן** וכן להיווכח כי בית העסק נושא את **התו החברתי**.

בתור לקוח/ה, אני רוצה להיות בטוח/ה כי יצרנים מקומיים וחקלאים במדינות מתפתחות מקבלים מחיר הוגן עבור התוצרת שלהם.

סחר הוגן מעודד תנאי עבודה טובים יותר, יכולת להתקיים בכבוד ותנאי-מסחר הוגנים עבור חקלאים מקומיים וחקלאים במדינות מתפתחות מכיוון שהוא דורש מחברות ותאגידים לשלם מחיר הוגן עבור התוצרת.

התו החברתי הוא תו איכות ערכי המבטיח כי זכויות העובדים נשמרות וכי ישנה גישה לאנשים עם מוגבלות. התו ניתן ללא תשלום לבתי עסק בתחום ההסעדה. התו החברתי מאפשר לציבור הרחב לחזק את העסקים ההוגנים/ ה"כשרים חברתיים" על ידי צריכה רק במקומות אלו ובכך לתרום ליצירתה של חברה צודקת ומוסרית יותר.

בתור לקוח/ה קבוע/ה אודה מאוד אם תיידע/י אותי כאשר מוצרי סחר הוגן יהיו ניתנים להשגה בבית העסק שלך, וכן כאשר התו החברתי יהיה ברשותך.

מצפה לשמוע ממך,

בברכה,

שם: _____

דוא"ל: _____

כי אכפת לי מזכויות עובדים ומגישה לאנשים עם מוגבלות!
www.felo-cert.net | **תו סחר הוגן** | www.tav.org.il | **התו החברתי**: www.fairtrade.org.il



ליצירת קשר

רחוב כספי 33, ירושלים. 93554
 טל: 0772004071, 077-2004068
 פקס: 077-2001392

למידע נוסף, תמיכה או הצטרפות:
info@mtzedek.org.il
www.mtzedek.org.il

**עמותת במעגלי צדק**

נוסדה בתשס"ד / 2004 על ידי מספר פעילים חברתיים מתוך רצון לקדם בנייתה של חברת מופת מוסרית, ציונית ויהודית. במעגלי צדק שואפת לעורר שיח ציבורי ולייצר שינוי בסוגיות חברתיות שונות: צמצום פערים חברתיים, זכויות עובדים, היחס לאנשים עם מוגבלות ועוד. לשם כך מפעילה העמותה מערך חינוכי גדול, יוזמת כנסים ציבוריים, מוציאה לאור כתב עת, ומעודדת עשייה חברתית במסגרת פרויקטים כגון התו החברתי ונאמני תעסוקה.